

Проблеми розвитку української геральдики

За сучасних умов становлення та розбудови української державності значна увага приділяється реальному впровадженню в життя місцевого самоврядування.

Перехід до усталеної в світі й прийнятої та обгрунтованої історично в Україні практики запровадження блоку територіальної символіки поставив на порядок денний питання щодо необхідності розв'язати проблему з гербами на державному рівні.

Доцільно нагадати, що до останнього часу історіографія з вітчизняної геральдики не могла похвалитися наявністю праць з досконалим вивченням історичних міських гербів. Окремі праці вітчизняних науковців та вчених діаспори, присвячені дослідженню міських знаків певних регіонів¹, склали хоча й представницьку, та все ж таки далеко не повну картину щодо міської геральдики України.

Значним внеском до скарбниці українського міського гербівництва стала праця відомого львівського вченого Андрія Гречила «Українська міська геральдика», котрий проаналізував шлях, яким пройшов вітчизняний міський герб від свого створення до сьогоднішнього. Хронологічні межі дослідження охоплюють період від початку XVI до кінця XX ст.

За змістом книги складають три основні розділи.

Розділ перший — «Виникнення та становлення міської геральдики в XIV—XVIII ст.» (с. 17—68) — вводить читача в світ народження, еволюції та піднесення вітчизняної геральдики, яка розвивалась водночас із розвитком міст, громади яких прагнули здобути привілеї, а відтак і герб з печаткою, котрою засвідчували власні документи. Печатка із зображенням герба скріплювала достовірність численних актів, що й донесли до наших днів відомості про поле його функціонування.

¹ Савчук Ю. К. Міська геральдика Поділля. — Вінниця, 1995. — 142 с.; Румянцева В. В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. — К., 1986. — 126 с.; Дмитрієнко М., Савчук Ю. Короткий нарис міської геральдики Поділля. — К., 1994. — 105 с.; Климкевич Р. Герби міст Надсяння // Християнський голос. — 1962. — Ч. 5—7; Герби міст Підляшшя // Укр. історик. — 1964. — Ч. 4. — С. 40—43; Герби міст Полісся // Там само. — 1966. — Ч. 3/4 (11—12). — С. 59—65; Герби міст Помор'я // Там само. — 1967. — Ч. 1/2 (13—14). — С. 67—71; Герби міст Буковини // Там само. — 1969. — Ч. 1/3 (21—23). — С. 127—137; Герби Підляшшя і Полісся // Там само. — 1965. — Ч. 1/2 (5—6). — С. 62—67; Герби міст Правобережжя // Там само. — 1970. — Ч. 1—3. — С. 140—143; Панченко В. О. Гербівник міст України. — К., Нью-Йорк, 1996. — 168 с.

Автор детально розглядає історію поширення магдебургії в Україні, торкаючись такого аспекту даного питання, як надання місту свого власного знака — герба. Цікава документально обгрунтована розповідь про сектор дослідження стосовно використання у гербах тих чи інших територіальних символів.

Гречило робить, спираючись на широку й представницьку за видом та інформацією джерельну базу та виходячи з її аналізу, цілком логічні висновки про появу міських знаків у першій половині XIV ст. та інтенсивне їх поширення на Волині, Галицькій Русі, Поділлі та Закарпатті в XV ст.

Аналізуючи зображувальний ряд сюжетів гербів першої третини XVII ст., автор вказує на типове спрямування сюжетів емблем.

XVII ст. внесло корективи в знакові особливості гербів Гетьманщини. Перебуваючи під владою козацько-старшинської адміністрації, після національно-визвольної війни міста південної частини краю, власне, вже не мали права на самоврядування, хоча й застосовували давні герби. Нові ж сотенні містечка обирали собі для печаток традиційні символи: зірки, півмісяць, серце, перехрещені стріли, шаблі, елементи зброї тощо. Нововиниклі міста й містечка, яких тільки у Брацлавському та Київському воєводствах було до 300², маючи здебільшого неповне, т. з. ратушне самоврядування, намагалися здобути привілеї для мешканців, а разом із тим — герб.

У процесі становлення полкових та сотенних канцелярій як установ на початку спостерігається їх функціонування водночас із магістратами й ратушами. Та поволі, перебираючи на себе основні функції управління, канцелярії засвідчують свої документи печатками названих міських установ із зображенням герба або його елементів, а з часом перебирають міські герби на свої власні печатки. Однак не слід беззастережно ототожнювати міські герби із сотенними та полковими емблемами.

Найважливішою суспільно-політичною функцією герба автор цілком слушно вважає його роль як характерного символу самоврядування міста. За образотворчими мотивами міські герби XVI—XVIII ст. вчений розділяє на кілька характерних груп. Але він ніде не аналізує кількісний бік справи герботворення, обходить стороною питання оригінальності побудови окремих фігур знакової системи, що проявила себе в геральдичному світі Європи достойною складовою.

² Компан О. С. Міста України у другій половині XVII ст. — К., 1963. — С. 109—110.

Розділ другий — «Спроби централізації процесів герботворення в кінці XVIII — першій половині XX ст.» (с. 69—126) — об'єднав під «одним дахом» із завидною сміливістю різні епохи, державну приналежність окремих територій (зрозуміло, з їх містами та символікою), характеристики процесу герботворення в період приналежності міст до різних державних устроїв.

Унікальний за значенням геральдичний матеріал, який стосується міст України в складі Російської імперії. Цей розділ засвідчує високий фаховий рівень А. Б. Гречила, який чи не вперше в українській історіографії (виняток — праці Р. Климкевича) дав узагальнюючу картину гербового процесу, ще раз підкреслюючи необхідність створення якомога повнішого реєстру гербів міст України, в якому, окрім опису герба, був би і його малюнок.

Відамо належне цінності даної праці та, особливо, другого розділу книги. Ті, хто сьогодні причетний до процесу герботворення, або знайдуть у книзі прямі вказівки на витoki українських міських гербів, або ж використають численні джерельні посилання, які підказують, де варто шукати необхідну для власного регіону інформацію. Тож зараз 500 прим. такої потрібної сьогодні книги аж ніяк не вирішують проблеми надання інформації для практиків з міської геральдики. Прикро кон-

статувати той факт, що в сучасній науковій пресі питання геральдики так і не зайняли досі належного місця. Може, тому, як нам видається, так довго вирішується і зволікається затвердження Великого Державного Герба України.

Розділ третій книги автор присвячує сучасній міській герботворчості в Україні, одночасно пропонуючи свій погляд на основні напрями її подальшої еволюції (с. 137—172).

Сподіваємося, що дані про книгу А. Б. Гречила стануть відомі саме завдяки цій публікації в «Бібліотечному віснику», який виконує надзвичайно важливу суспільну функцію — доносить читачам відомості про фундаментальні видання, зокрема з геральдики. Це наукове періодичне видання — своєрідний зворотній зв'язок між творцями книги і читачем, споживачем книжкової продукції. Тож книгу вченого-геральдиста можна рекомендувати всім, хто любить історію, — від фахівців до учнівської молоді.

*Ярослава Іщенко,
м. н. с. відділу спеціальних історичних
дисциплін Інституту історії України НАН
України*

© Іщенко Я. О., Київ, 2001

«Українська мова (1945—1995 рр.)»

Рецензована праця є одним із томів серії «Найновіша історія слов'янських мов», що є результатом реалізації міжнародної програми «Współczesne przemiany języków słowiańskich» («Сучасні зміни в слов'янських мовах», 1945—1995).

Автори монографії, розробляючи глобальну лінгвістичну проблему «мова і суспільство», основну увагу зосередили на процесах у літературній мові, хоча ця форма існування національної мови не може бути відмежована від діалектів материкової України, мови діаспори й ін.

У п'яти розділах праці проаналізовано комунікативну практику трьох поколінь за 50 років, зроблено спробу охарактеризувати, по-перше, структурні зміни в літературній мові, її виразові можливості, норми; по-друге, описати мовну ситуацію, суспільні функції національної мови.

Створено книгу у відділі стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України в координації з науковцями інших

підрозділів, а це зумовило розгляд сучасної літературної мови в соціолінгвістичному, культурологічному, а передовсім — у функціонально-стильовому та культуромовному аспектах.

У першому розділі монографії, що має назву «Історичний екскурс про українську мову», його автори С. Єрмоленко, І. Матвіяс, С. Чемеркін визначили її місце серед інших слов'янських мов.

Поділ українського мовного ландшафту на три діалекти — північний, південно-західний і південно-східний — традиційний. Автори доходять висновку, що сучасна українська літературна мова синтезує в собі особливості говорів усіх трьох діалектів.

Як відомо, в 90-ті роки підвищився інтерес до історії української мови і водночас до виявлення її специфічних ознак у зіставленні з іншими слов'янськими та неслов'янськими мовами. До наукового обігу повернуто праці лінгвістів 20—30-х років XX ст., напрацювання зарубіжної